

УДК 378. 042. 3/4

ТЕХНІКА ЧИТАННЯ ЛЕКЦІЇ

**Юрко О.А., д.т.н., проф.,
Юрко О.О., к.т.н., доц.**

**Кременчуцький державний політехнічний університет
39614, м. Кременчук, вул. Першотравнева, 20, кафедра електронних апаратів
E-mail: kafea@polytech.poltava.ua**

В статті розглядаються засоби для виробки особистого індивідуального стилю, способів побудови усної мови і основні правила природного викладу думок з урахуванням особливостей вищої нервової діяльності людини з метою успішного засвоєння слухачами викладеної теми, забезпечуючи лаконічність, своєчасність і точність відповідних висловлювань.

Ключові слова: техніка мови, модуляція голосу, дикція, поведінка.

The paper deals with resources for the development of individual style, methods of oral speech and basic rules of natural presenting of thoughts taking human being higher nervous activity into account to provide successful learning, laconic and precise statements.

Key words: technique of speech, modulation of voice, diction, behaviour.

Вступ. Думка, виражена в слові, очевидніша і доступніша, якщо саме вимовлене слово більшою мірою відповідає значенню і характеру думки. Крім слів, велике значення для слухачів мають також усі зовнішні дії того, хто говорить. Лектор, як і всяка людина, для передачі своїх думок і почуттів може використовувати не тільки дар мови, але і жести, міміку, рухи тіла й інші зовнішні прийоми і засоби. Думка, виражена відповідним чином, є якби видимою, живою, втіленою в тому, хто говорить [1, 2].

Як же бути починаючим педагогам, які мають досить скромну обдарованість у словесній творчості? Для того, щоб досягти певних успіхів у лекторській майстерності, необхідно добре засвоїти деякі правила техніки мови і поведінки оратора за кафедрою, в аудиторії перед слухачами, що є найважливішими складовими успіху в процесі усного викладу тем дисциплін, що вивчаються [3].

Мета роботи. Дослідження техніки мови оратора і його поведінки перед слухачами. Мова людини заснована на фізіологічних можливостях організму.

Матеріали і результати досліджень.

Кожне вимовлене слово складається з ряду звуків, вироблених:

- силою повітря, що видихається;
- вібрацією голосових зв'язок;
- рухом язика, губ, щелеп.

У цьому зв'язку першорядного значення набувають правильний подих, керування голосом і дикція педагога. Подих складається з уміння вчасно й у достатній кількості запасатися повітрям і економно його витратити. Здійснення цієї задачі значною мірою обумовлюється способами подиху, найбільш придатним з яких для лектора є діафрагматичний. При вимові слова силою повітря, що видихається, створюється вібрація голосових зв'язок – фонація голосу. При цьому характерна наступна особливість подиху: швидке і

непомітне вдихання і повільне економне видихання. Економне і вміле використання запасеного повітря полягає в тому, щоб витратити його в такій кількості, скільки потрібно для створення звуку. Ніколи не слід витратити запас повітря до кінця: у легенях завжди повинна залишатися невелика частина повітря. Практика показує, що причиною швидкої стомленості та перенапруги м'язів голосового апарату є неправильний подих. Тому необхідно вчитися контролювати свій подих.

Фонація голосових зв'язок, створена силою повітря при видихуванні, може бути різноманітна. Відповідно до цього і голос лектора може змінюватися, розрізняючись за силою, висотою, тривалістю звучання. Оратор повинен уміти керувати голосом, знати, де треба підсилити і послабити його, де підвищити і понизити, а де подовжити чи прискорити вимовну фразу. Ці зміни (модуляція) голосу повинні відповідати змісту тексту лекції, що обумовлює виразність мови того, хто говорить.

Відповідно до характеру думки, що викладається, голос на одній ноті можна чи підсилити, чи послабити. Посилення голосу доречно в міру докладавання понять, від яких зростає сила загальної думки. Якщо ж у змісті мови спостерігається пом'якшення головного поняття, тобто коли поняття, що йдуть одне за одним, сповільнюють загальну думку, необхідно послабити і напружити голосу.

Велике значення для слухачів має інтонація голосу лектора [4].

При читанні лекції інтонація будується на підставі наявних у тексті розділових знаків: перед комою і тире голос підвищується, перед крапкою і крапкою з комою - знижується. Двокрапка вимагає попереджувальної інтонації.

Міркування на визначену тему, опис якогось предмету чи явища варто вимовляти рівно і спокійно. Тональність голосу при цьому повинна

бути середньою, щоб можна було, де необхідно, підвищити чи понизити тон мови. У місцях, де мова вирізняється особливими рухами думок і почуттів, вимагають, звичайно, розмаїття тонів. Це буває також при застереженнях, при постановці проблемних питань та інших особливостей змісту і стилю мови. Однак лектор повинен остерігатися штучної піднесеності тону, тому що патетизм не завжди доречний. Протилежна крайність – монотонність мови, коли лектор говорить одним тоном, не використовуючи інтонаційних ресурсів свого голосу. Така мова послабляє увагу слухачів і навіть стомлює їх. До недоліків вимови варто також віднести й ізотонію, коли в кожному реченні однаково піднімається й опускається тон мови.

Досвідчені оратори у відношенні темпу мови радять триматися середини між повільністю і квапливістю. Повільна мова послабляє увагу аудиторії та стомлює слух, змушуючи очікувати, поки буде виражена та чи інша думка; кваплива мова не дає можливості вникнути в слова, а іноді й уловити зміст сказаного, тому що в цьому випадку кількість інформації, переданої в одиницю часу може перевищити «пропускну здатність» людської психіки. Подібні похибки вимови можуть відбуватися як від природних здібностей і темпераменту, так і від звички лектора. Усі ці недоліки повинні переборюватися працею педагога щодо удосконалення своєї мови. Щодо темпу мови, необхідно орієнтуватися на наступне. Лекція, як вид публічного виступу, повинна протікати в більш повільному темпі, чим мова розмовна. Оптимальний темп мови лектора-педагога повинен складати 70-80 слів за хвилину. Для порівняння вкажемо, що одну сторінку машинописного тексту, надрукованого через півтора інтервала, диктор радіо чи телебачення читає дві – дві з половиною хвилини (приблизно 60-70 слів за хвилину).

У зв'язку з питанням про темп мови варто сказати про паузи чи зупинки у вимові. Паузи в публічній мові виконують різноманітні функції. Насамперед вони служать обов'язковим елементом інтонаційного рисунка, підкреслюючи найбільш важливі моменти у виступі та допомагаючи зосередити увагу слухачів на них. Під час паузи спілкування зі слухачами не припиняється, тому що кожна пауза містить визначений зміст, не говорячи вже про зовнішній вигляд оратора – його позу, міміку, вираз очей. Уміло використані паузи допомагають досягти кращого впливу на аудиторію. Крім цього, паузи полегшують подих і є фізіологічною необхідністю для лектора.

При читанні лекції паузи вживаються в наступних випадках: 1) після викладу кожного питання розгорнутого плану; 2) після кожної частини завершеного розділу для кращого засвоєння змісту; 3) після питань, що задаються слухачам, і котрі вимагають уваги і міркування. Невеликі зупинки повинні також робитися

відповідно з розділовими знаками. Варто підкреслити, що зупинки мови не повинні бути дуже тривалими, тому що слухачам може здатися, що лектор часто забуває про що варто говорити, або захоплюється своїм красномовством [5].

Крім уміння керувати голосом, лектору слід піклуватися про правильну дикцію – тобто уміння ясно і правильно вимовляти окремі звуки і звукосполучення, з яких будується мова. Це є чинником, що визначає успішне проголошення усного мовлення. Тому що розбірливість мови лектора, зокрема у великих аудиторіях при декількох потоках груп студентів, визначається не стільки силою голосу, скільки правильною дикцією: виразною артикуляцією, ясною, звучною вимовою слів у реченнях. Дуже важливо, щоб лектор добре володів своїм голосом і використовував його продумано, уважно і доцільно.

Головна умова дикції – надання кожному вимовленому звуку належної повноти звучання. Першим ворогом гарної дикції є квапливість мови, при якій скрадаються чи «проковтуються» окремі звуки і склади, особливо в закінченнях слів. Щоб позбутися від скрадання чи глухого звучання слів, необхідна повільна, а іноді й карбована вимова кожного звуку чи складу. Велике значення для дикції має також тверда і ясна вимова початкового звуку кожного слова.

Неясність вимови може складатися не тільки в скраданні звуків, але і цілих слів. Це буває найчастіше тоді, коли в тексті зустрічаються довгі речення чи синтаксичні періоди. Причиною скрадання в цьому випадку є ослаблення функції органів подиху, стомлених довгим рядом попередніх слів. Кращий засіб боротьби з подібним недоліком – відносна стислість синтаксичних побудов. Скрадання слів у середині речень обумовлюється не інакше, як квапливістю і неухважністю оратора. З цими недоліками лектору варто вести боротьбу.

Для того, щоб опанувати технікою правильною та виразною вимови, потрібна праця і серйозне ставлення до цієї сфери педагогічної творчості.

Починаючим лекторам з метою надання сили своєму голосу слід подбати про розвиток дихального апарата, а для досягнення виразності мови кращим засобом є читання вголос. Найбільш простий і доступний вид вправ повинен складатися з голосного і виразного читання тексту, що супроводжується відповідними до змісту інтонаціями голосу. Вправи необхідно продовжувати доти, поки педагог не звільниться від найбільш розповсюджених недоліків – квапливості, монотонності та невиразності мови.

Крім правильної вимови, виразності мови оратора багато важить його поведіння перед слухачами.

Міміка, погляд, рухи тіла, жести лектора надають велику виразність слову і якоюсь мірою доповнюють його. Відповідно до древніх настанов

щодо ораторського мистецтва знаходимо, що: "...хода оратора повинна бути твердою, посмішка приємною, м'якість повинна поєднуватися з мужністю, суворість із твердістю" [6, 7]. У вітчизняних літературних джерелах з даного питання маються відповідні вказівки. В основному це не позитивні установки, а правила забороняючого характеру [8], [9].

Питання про поведінку оратора перед аудиторією було дуже актуальним за всіх часів.

Щоб уникнути штучності дій лектора не можна вказувати, якими повинні бути вираз його обличчя й очей, рух тіла і рук. Весь зовнішній вигляд, усі дії та рухи повинні погоджуватися з внутрішньою силою духу, бути природним відображенням думок і почуттів. Однак, короткі рекомендації на дану тему будуть дуже корисні для початківців. Оратор повинен привчати себе до розумної помірності та стриманості перед слухачами, уникати непристойних положень тіла, знати межі природних проявів своїх почуттів. Загальне правило для усіх виступаючих щодо зовнішнього поведіння – уникати крайностей: недобре, коли його зовнішність байдуха до змісту власної мови, але ще гірше, коли перед слухачами дозволяється неприпустима вільність.

Під час проголошення стан лектора повинен триматися в звичайному положенні, яке характерно при спілкуванні з оточуючими. Можна виступати трохи вперед, а іноді відступити назад, звертатися в праву і ліву сторони – це все треба робити спокійно, без різких і швидких поворотів. Не слід занадто нахилитися вперед (при читанні тексту лекції), чи занадто відхилитися назад. Голову варто тримати прямо і при поворотах у ту чи іншу сторону звертати її до слухачів разом із усім корпусом. Непристойно кивати головою, а також тримати її високо чи низько. Ніякі прояви не повинні переходити визначені межі – в усьому повинна бути скромність, статечність, стриманість. Застава природності – вдумливе відношення до змісту тексту лекції. У цьому випадку міміка оратора буде відповідати його власним думкам, почуттям і самим словам промови.

Руки руками чи жести відображають собою внутрішній стан людини, мов би підкреслюють слово, надають йому виразність. У повсякденному житті жести нерідко впливають на слухачів: умілим рухом рук заспокоюються пристрасті, прищеплюється мужність, підтримується увага, самовладання. Головні вимоги до жестів – природність і жвавість. Однак, при всьому цьому в жестах лектора не повинно бути ні найменшої нескромності чи вільності, розв'язності. Не можна лектору входити в азарт, кивати пальцем слухачам, ударяти себе в груди, розмахувати руками, підпирати підборіддя руками і т.д. Щоб уникнути подібних недоліків, кожен педагог, особливо молодий і недосвідчений, повинен пам'ятати, що без жестів можна цілком обійтися.

Висновки. У висновку варто сказати, що перевага всіх допоміжних засобів при читанні лекції, зазначених вище, визначається, насамперед, природністю. І якщо педагог прекрасно знає свій предмет, добре їм володіє, то ці переваги знайдуть належне вираження й у голосі, та у виразі обличчя, і в жестах.

Починаючий лектор повинен звертати увагу на саму манеру появи в аудиторії: він повинен бути неквапливим, упевненим, гідним шляхетної справи педагога. Досвідчені педагоги радять особливо добре підготувати перші слова лекції та вимовити їх чітко, спокійно і впевнено. У ці перші хвилини появи перед слухачами лектор повинен опанувати собою, після чого він без особливих ускладнень веде мову до кінця. Силу свого голосу він повинен погоджувати з величиною приміщення, а також кількістю слухачів.

Поза залежністю від цих зовнішніх умов при кожному своєму виступу в аудиторії лектор повинен піклуватися і про багатство інтонації, виразність дикції, та про щирість своєї мови. Тілесні рухи лектора, особливо початківця, повинні бути дуже скромні: можна діяти тільки головою й очима, звертаючи в ту чи іншу сторону. Погляд найкраще направляти до самих віддалених слухачів – тоді він охоплює всіх слухачів. Руки руками рекомендується обмежувати від ліктя (біля корпусу) до кінця пальців.

В усіх діях лектора перед слухачами повинна бути повна природність і щирість.

Тому, коли говоряться про голосові засоби, то мається на увазі не майстерність ораторської вимови, що завжди містить у собі елемент штучності, а природність і повноту змісту усного мовлення педагога.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ДАНІ

1. Сопер А. Красота искусства речи.- М., 1958.
2. Чепик М. Опыт полного курса гомилетики. – М., 1898.
3. Толмачев А.В. Об ораторском искусстве.- М.: Политиздат, 1973.
4. Ковалёв А.Н. Азбука дипломатии.- М.: Издательство "Международные отношения", 1977.
5. Лёзер Ф. Тренировка памяти. - М.: Мир, 1979.
6. Э. Сатоу Руководство по дипломатической практике.- М.: ОГИЗ, 1947.
7. Жюль Камбон. Дипломат.- М.: ОГИЗ, 1946.
8. Левин Д.Б. Дипломатия, её сущность, методы и формы.- М.: Издательство социально экономической литературы, 1962.
9. Молочков Ф.Ф. Дипломатический протокол и дипломатическая практика. - М.: Издательство международных отношений, 1977.

Стаття надійшла 05.01.07 р.
Рекомендовано до друку к.пед.н., доц.
Солошич І.О.